

наукових, культурних та просвітницьких товариств, були доволі обмеженими, (згадаймо, що цей осередок опікувався ще й численними науковими збірниками, «Літературно-науковим вістником», дбав про публікацію окремих видатних наукових праць, наприклад таких, як «Історія українського друкарства» І. Огієнка, а тому, на жаль, не мав змоги організаційно та фінансово підтримувати серію «Матеріали до української бібліографії» на тому рівні якого вона заслуговувала).

1. Українська бібліографія Австро-Угорщини за роки 1887–1900/ Уложив на підставі автопсії Іван Ем. Левицький. Т. 1. Львів, 1909. 2. Іван Омелянович Левицький: Зб. наук. пр. / За ред. Л. І. Ільницької. Львів, 2002. 3. Цит за: Вальо М. А. Фундатор української бібліографії// Іван Омелянович Левицький: Зб. наук. пр. / За ред. Л. І. Ільницької. Львів, 2002. 4. Бутрин М. «Матеріали до української бібліографії» в бібліографічній діяльності НТШ // Поліграфія і видавнича справа. 1997. Вип. 32. С. 185–188. 5. Королевич Н. Ф. Бібліографічна діяльність В. В. Дорошенка (1873–1963): Бібліогр. нарис. К., 1995. 6. Королевич Н. Ф. Українські бібліографи ХХ століття. К., 1998. 7. Черниш Н. І. Концепція культури книги: досвід ХІХ–ХХ ст. та сучасні проблеми українського книговидання // Наукові праці Нац. б-ки України ім. В. Вернадського. К., 2003. Вип. 10. С. 264–283.

УДК 82 (09)

Н. Г. Солонська

**ДАВНЬОРУСЬКА ЛІТЕРАТУРА ЙМОВІРНОГО ФОНДУ
КИЄВОРУСЬКИХ БІБЛІОТЕК: ПРОБЛЕМИ ВИДАВАННЯ В УКРАЇНІ
В 20–30-Х рр. ХХ ст. ЯК НАПРЯМ ДІЯЛЬНОСТІ КОМІСІЙ УАН–ВУАН**

Викладено проблеми дослідження та видання в Україні в 20–30-х роках ХХ ст. давньоруської літератури як напрям діяльності комісії УАН-ВУАН.

The problems of research and publishing of Old Russian literature as a field of activity of USA-GUSA commission in Ukraine in 20–30-th of XX century are given.

У 1918 р. зі створенням Всеукраїнської Академії наук виникають перспективи для вивчення епохи Київської Русі, бібліотечної культури на її ранніх етапах¹, зокрема й Бібліотеки Ярослава Мудрого. Безперечний інтерес, у зв'язку з цим, являють собою матеріали діяльності деяких комісій ВУАН, що діяли в 20–30-х рр. ХХ ст., архів яких нині зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (далі — ІР НБУВ). Як розгорталися дослідження та діяльність нижчезазначених комісій у напрямі, що становить інтерес, простежимо за історичними документами. Найбільше інформації із зазначеної проблематики міститься у Х фондї ІР НБУВ — фонд УАН–ВУАН.

Документи, що зберігаються у Х фондї, є унікальними, оскільки об'єктивно відбивають історію вивчення, в радянській Україні, культури Київської Русі, зокрема бібліотечної, в тому числі Бібліотеки Ярослава Мудрого, чим допомагають реконструювати загальну історичну картину 20–30-х років ХХ ст.

в СРСР і реальне відношення влади до розвитку української культури в тому числі бібліотечної, зокрема й Бібліотеки Ярослава Мудрого, що найяскравіше представляє цю культуру.

Дослідження фонду першої, на наших землях державної бібліотеки — книгозбірні Ярослава Мудрого — є реконструкцією² минулого, що являє собою історико-бібліотечнознавче дослідження. Його кінцева мета — створення електронних каталогів та давньоруської бібліотеки (ЕДРБ), як частини сукупного інформаційного ресурсу Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського³¹ і реконструкція фонду в традиційному (паперовому) вигляді (в тому числі для створення музею Бібліотеки Ярослава Мудрого).

У контексті поставленого завдання, ми вважаємо доцільним розмежувати історіографію Бібліотеки Ярослава Мудрого та її фонду.

Як свідчать літописи і, зокрема, «Повість временних літ», Бібліотеку Ярослава Мудрого було засновано київським стольником у 1037 р.⁴; це — визначна пам'ятка українського та слов'янського культурного світу, історичне джерело для вивчення епохи Київської Русі⁵.

Масив наукової літератури із Київської Русі — колосальний. З причини такого різноманіття, мабуть досі й не підготовлено зведеного каталогу з цього питання. Ми можемо говорити тільки про послідовність звернення до бібліотеки як соціального інституту, що ілюструють дослідження з Київської Русі, здійснені такими вченими, як В. Адріанова-Перетц, Є. Болховітінов, В. Іконников, О. Горський, В. Горський, Б. Греков, М. Візир, С. Висоцький, Я. Запаско, Я. Ісаєвич, М. Котляр, Д. Лихачов, П. Толочко, П. Тронько, М. Браїчевський, С. Висоцький, Л. Жуковська, М. Пещак, Б. Рибаків, В. Ричка, А. Робінсон, І. Франко та ін.

З ідеологічних причин, пошуки матеріальних свідчень Софійської бібліотеки являли собою лише поодинокі спроби і те, в повоєнний період (М. Візир, П. Тронько⁶). Така ситуація ще раз підтверджує необхідність створення теоретичної моделі реконструкції фонду Бібліотеки Ярослава Мудрого, як можливості відтворення певного зрізу епохи.

Історично-літературне товариство (засноване на початку 1922 р.) мало «сприяти науковому розробленню історії українського письменства з усіма допоміжними дисциплінами»⁷, однак жодних відомостей до запропонованої нами теми не додає.

Культурно-історична комісія ВУАН (заснована влітку 1924 р.). Голова — М. С. Грушевський⁸. Напрямок — соціальна предісторія. Тематика Київської Русі тільки зрідка виникає в наукових розвідках⁹. Так, І. Крип'якевич підготував працю «Землетрясіння на Україні XI–XVIII ст.» для «Записок Українського науково-дослідного інституту «Географія», що в Харкові, а також «Астрономічні явища в літописах XI–XVIII ст.» для Математично-природничої секції Наукового товариства Шевченка у Львові.

Комісія старої історії України (заснована 1926 р.)¹⁰ ставила перед собою мету вивчення проблем «джерелознавства, колонізації, формування Київської держави» тощо¹¹; співпрацювала з культурно-історичною комісією, «продов-

жуючи її роботу в історичних часах і на історичному матеріалі», мала розвивати «велику оригінальну дослідну роботу, з огляду на глибокий занепад студій над всією історією аж до Хмельниччини, що позначився протягом останніх 20–30-х років»¹², бо, на думку М. С. Грушевського: «П'ятдесят літ тому стару історію України, княжої доби, розробляли з найбільшим замилюванням. Пояснювалося це впливом старих корифеїв історіографії і тим також обставинами, що тут круг джерел був твердо вимежований, методологія досить розроблена і свобода історичного досвіду стрічалася з меншими обмеженнями й ризиком»¹³.

Доробок Комісії: в 1928 р. В. Пархоменко видрукував статтю про нові історичні проблеми Київської Русі, а на прилюдних засіданнях було прочитано доповіді: С. Гаєвський «Нові висліди про склад і розвиток українського літописання»; В. Новицький «Державне минуле України, як предмет дослідження» та «Давне руське лукомор'є», В. Пархоменко «Тмутараканське питання»; В. Ляскоронський «Титмарове повідомлення про руські справи з початку XI ст.»¹⁴; Л. Лавровський «Історичне значіння хозарського документа»; Г. Ільїнський «Академік О. І. Соболевський як дослідник старої доби української історії»¹⁵. Утім, Комісію старої історії України було ліквідовано (в ній працював один штатний співробітник), бо вона не дала потрібних наукових результатів.

Історична секція ВУАН. Серед доповідей, прочитаних на її прилюдних засіданнях у 1926–1927 рр., виділимо розвідки А. Ляценка «Сага про Олафа Трігвасона й літописне оповідання про Ольгу»¹⁶ (надрукована в журналі «Україна») ¹⁷ та в 1929 р. Л. Лавровського — «Історичне значення хозарського документа, виданого Є. Шехтером»¹⁸; М. Бречкевича — «Раннє середньовіччя в освітленні німецького історика Альфонса Докша»¹⁹; В. Чернова — про «Руську Правду» та В. Новицького — про державне право Київської та Галицької доби²⁰.

У протоколі засідань загальних зборів ради Історичної секції відбито зміст «Наукового збірника» за 1928 р.²¹ У п. 2 значиться стаття В. Чернова «До питання про болгарський вплив на Устав Ярослава про церковні суди» (Саратов); у п. 3. С. Гаєвського — «Повість Александрія в українській літературі. До питання про Александрію сербської редакції»²². («Александрія» — одиниця збереження фонду Бібліотеки Ярослава Мудрого).

23 лютого 1928 р. було оприлюднено колегами розвідку колишнього, незадовго перед цим покійного, співробітника Історичної секції В. Г. Ляскоронського «Титмарові повідомлення про руські права з початку XI сторіччя». Дослідник підкреслив негативне ставлення до «лукавого» Ярослава в пізніших за Титмара працях польських хроністів — Длугоша, Міховського, Стрийковського²³.

У документах ф. Х відбито, що в «Записках історично-філологічного відділу ВУАН» кн. XVI, XVIII, XIX (Київ, 1928) (за головним редагуванням голови відділу акад. Агатангела Кримського²⁴ надруковано працю І. Огієнка «Опові-

дання ченця Хороброго про письмена слов'янські» — кн. XVI, арк. 26–47, та в ній же — М. Грунського «Київські листки та Фрайзінгенські листки»²⁵. У журналі «Україна» (1928 р., кн. 2) надруковано матеріал Є. Ю. Перфецького «Русские летописные своды и их взаимоотношения».

З оголошення про засідання *Порайонних комісій дослідження історії України* 2 жовтня 1928 р. випливає, що на ньому буде зачитано ряд доповідей, у тому числі й В. Пархоменка «Нові історичні проблеми Київської Русі»²⁶, а 14 листопада 1928 р. — оприлюднено доповідь В. М. Базилевича «Реставраційні роботи в Софійському соборі в місті Києві 1928 року»²⁷.

Комісія давнього українського письменства заснована наприкінці 1927 р., за ініціативи акад. В. М. Перетца для «об'єднання наукових співробітників-фахівців для розшукування, видавання та вивчення пам'яток старого українського письменства від найдавніших часів і до кінця т. зв. «старої традиції», себто — до Котляревського»²⁸.

Комісія нагромадила кілька тисяч карток систематичної бібліографії давнього українського письменства, зібраних у Ленінграді, де «цю бібліографію складають, та досить численні копії стародруків і рукописів українських, що їх Комісія готує до друку та наукового вивчення»²⁹. Однак було надруковано тільки «Пам'ятки XI–XVIII вв. Про князів Бориса та Гліба» С. Бугославського та «Александрія» в давній українській літературі» С. Гаєвського³⁰.

Візантологічна комісія (Комісія для вивчення візантійського письменства та впливу його на Україні) заснована 9 квітня 1926 р. У її нечисленних матеріалах є згадка про розвідку М. Сагарди з історії джерел слов'яно-руської «Пчели»³¹, але судити про її зміст немає можливості, оскільки в справах Комісії він не зберігся. Інших матеріалів щодо вивчення культури Київської Русі Комісія не нагромадила.

Археографічна комісія заснована 18 квітня 1921 р.³² В її документах міститься надзвичайно цінний матеріал відносно «Руської Правди» (але деякі документи трапляються і в інших частинах фонду УАН–ВУАН) і зокрема процесу її видання у 30-х роках ХХ ст. в Україні, де відбито позицію та роль у цьому Всеукраїнської Академії наук і безпосередньо М. С. Грушевського³³. Одним із найважливіших своїх завдань Комісія вважала підготовку до видання історичних пам'яток, серед них — «Руської Правди»³⁴. У 1921 р. ідею її видання оприлюднює й С. В. Юшков³⁵. Зі своєю пропозицією він звертається до Петроградської археографічної комісії, де його підтримують, що і стимулює дослідження пам'ятки³⁶. Однак процес роботи над її виданням починається лише через сім років.

У 1928–1929 рр. Археографічними комісіями АН СРСР та Всеукраїнської Академії Наук (ВУАН) було здійснено заходи щодо видання тексту пам'ятки. У 1932 р. Археографічна комісія ВУАН (керівник — М. Ткаченко) висуває ініціативу щодо спільного з АН СРСР видання «Руської Правди» за редакцією С. В. Юшкова. АК ВУАН працює над цим питанням з кінця 1929 р.³⁷ Ідея ж «спільного видання академій на практиці реалізовувалася формально.

До того ж, на завершальному етапі роботи, в 1934 р., Історико-археографічний інститут ВУАН не погодився з текстом передмови, що підготував Юшков». <...>АН СРСР готувала в цей час окреме академічне видання «Руської Правди»³⁸.

Утім, перевагою видання, підготовленого С. В. Юшковым (перше з двох повних, випущених у 1928–1941 рр.), є те, що він залучив до нього 88 списків, тобто вдвічі більше, ніж його попередники, запропонував нову своєрідну класифікацію, подав відомості про численні списки пам'яток (серед них «Суд Володимира князя о послушничестве», «О муже кроваве», «Устав кн. Ярослава о мостех», «Правосудье митрополичье»). (Три перші праці ми вважаємо за потрібне включити у фонд бібліотеки Ярослава Мудрого як самостійні одиниці збереження).

7 списків та 15 редакцій пам'ятки поклав С. В. Юшков в основу публікації тексту «Руської Правди». Він, за висновками С. Кіржаєва, «йшов за основним текстом, не стаючи на бік однозначного прочитання протографа й орієнтуючи дослідника на різночитання списків»³⁹.

Комісія для видавання пам'яток письменства, мови й історії входила до складу Археографічної комісії. Першим її головою був Д. І. Багалій, а керівником Т. П. Сушицький; члени — акад. О. І. Левицький, акад. Ф. В. Тарановський, акад. М. П. Василенко, акад. В. С. Іконников, проф. В. Ю. Данилевич, професори — О. С. Грушевський⁴⁰, М. П. Яцхін та П. П. Соколов, а також В. О. Романовський, секретар П. О. Сушицька, палеограф К. О. Лазаревська. Отже, склад багатобічний. Мета Комісії⁴¹ — видавати пам'ятки й здійснювати наукові розвідки тощо. Тут можна було б сподіватися й на видання тих пам'яток, що стосуються Бібліотеки Ярослава Мудрого. Однак було надруковано тільки Т. П. Сушицького «Пам'ятники письменства — західньо-руські літописи як літературний пам'ятник» та ще одну із праць, що входила в первісний план Комісії (вийшла в збірнику, що видавала інша структура Академії), — «Нові матеріали до історії української літератури» В. П. Науменка.

У записці до видавництва ВУАН *катедри історії України доби феодалізму* (підписана за керівника кафедри С. Глушком) повідомлено і про видання (серед інших) праці С. Шамрая «Київ та Київщина в освітленні української буржуазної історіографії» та про його ж «Огляд польської буржуазної історичної літератури, присвяченої Києву», які не мають інформації, дотичної до заявленої нами теми⁴².

Історично-філологічний відділ ВУАН. Організовувався з метою дослідів історії й мови українського народу⁴³. Про деякі дослідження по стародавніх літописах, здійснених у 1928–1929 рр., свідчить зокрема «Збірник Історично-філологічного відділу»⁴⁴. Та в звіті цього відділу лише констатується, що «Такі пам'ятки, як Київська Софія, Десятинна церква і т. н. звертали на себе увагу ще в початку XVII в. Петро Могила розчищав руїни Десятинної церкви, реставрував Софію й Спас на Берестові»⁴⁵.

Комісія Києва та Правобережжя (в інших документах — Комісія для дослідів Києва та Правобережжя) — одна з комісій порайонного дослідження

історії України при кафедрі історії українського народу, якою керував М. С. Грушевський; заснована 1924–1925 рр.⁴⁶ (мала підкомісію старого Києва). Її членами були В. Г. Кричевський, Р. Р. Заклинський, О. М. Сімзен-Сичевський, Ф. Л. Ернст, П. П. Курінний, М. О. Макаренко, І. В. Моргілевський⁴⁷.

Комісія старого Києва (підкомісія Комісія Києва та Правобережжя) готувала матеріали до книги «Старий Київ»⁴⁸. Заснована 1924 р. під головуванням М. С. Грушевського. Випускала збірник «Київ та його околиця в історії і пам'ятках». У виданні 1926 р., зазначено в матеріалах фонду, він містив зокрема такі статті: «Передісторична природа Києва» (акад. П. Тутківський); «Київська Софія в світлі нових спостережень» (І. Моргілевський); «До студії Максимовича «З історії старого Києва» (В. Юркевич)⁴⁹. На її засіданні 1 жовтня 1924 р. другим питанням було заслухано продовження доповіді В. І. Щербини «Нарис історії Києва»⁵⁰; на засіданні, що проходило рівно через місяць, М. С. Грушевський порушив питання про можливість видання двох томів «Старого Києва та Старого Чернігова»⁵¹; 1 березня 1925 р. четвертим питанням стояла доповідь Л. Добровольського (член Комісії) «Начерк про Золоті ворота»⁵², а 1 квітня 1925 р. — третім питанням доповідь О. М. Андріяшева «Історично-географічний нарис Київської землі»⁵³; 2 жовтня 1925 р. було прочитано реферат І. І. Щітківського «Історична путь у Києві»⁵⁴; 21 вересня 1929 р. було заслухано рецензію на працю О. Некрасова «Рельєфні портрети XI ст.» (довіли В. І. Щербина та М. С. Грушевський)⁵⁵.

М. С. Грушевський у рецензії на «Праці Українського високого педагогічного інституту імені М. Драгоманова у Празі» називає серед надрукованих там статей⁵⁶ і матеріал Хв. Стешка «Джерела до історії початкової доби церковного співу на Україні»⁵⁷. На жаль, ці статті залишилися недоступними для вітчизняних дослідників, оскільки збірник з'явився в Україні тільки навесні 1930 р. усього в кількох примірниках⁵⁸.

Л. Добровольський продовжує аналізувати тему «Киевские Золотые ворота в прошлом и настоящем»⁵⁹, де визначає Ярослава Мудрого як будівничого країни, «котрий суміщав риси будівництва військово-інженерного та церковного, вслід за спорудженням «города великого Києва», тобто кріпосної огорожи, із Золотими в ньому воротами, і після закладення св. Софії, мета служіння митрополитом всієї Руської землі, поставив, між іншим, і на Золотих воротах кам'яну церков на честь Благовіщення пресвятої Богородиці, майже одночасно з чим ним були піднесені також й монастирські обітелі на честь святих Георгія та Ірини, також, звичайно, кам'яні, що як майже винятково приваблювали новизною характеру будівлі увагу до себе сучасників та літописця⁶⁰. Згадуючи про закладення Св. Софії⁶¹, Л. Добровольський застерігає від нерадивості, через яку можна загубити спадщину далекої, доволі високої в минулому «рідної культури»⁶².

У записці про «Зміст попередніх книжок «України» (1914 р., Кн. 4), М. Грушевський серед інших називає і свій матеріал «Новий хозарський текст про війни Олега», а також статтю О. Шахматова «До питання про початок

української мови» (1914, кн. 1); В. Перетца — «Декілька етнографічних даних з старих рукописів», К. Широцького — «Про публікацію Солнцева «Киевский Софийский собор у «Древностях Российского государства»(1917, кн. 1–2), г. 1871–87»⁶³.

На засіданнях Комісії історії Києва та Правобережжя 1 листопада 1929 р. та 28 квітня 1930 р. було заслухано доповіді П. П. Кудрявцева «До культурної історії Старого Києва»⁶⁴ і Хозерова «Спас на Берестю, у Києві»⁶⁵ (ініціали Хозерова не вказано), а 16 липня 1930 р. членами Комісії було, зокрема, визнано за необхідне «скликати спеціальну комісію для оцінки з наукового боку рельєфного пляну «Старого Києва часів Ярослава, що виготовляється для Комісії архітектором Костирком (Костирко П. Ф. — Н. С.), за вказівками проф. Кричевського В. Г.»⁶⁶

Академік М. С. Грушевський планував, що ця Комісія досліджуватиме ті історичні райони, «в яких складалася українська земля в минулому»⁶⁷. Однак цим завданням не судилося бути виконаними.

Пригніченість обстановки, що дедалі силилася в суспільстві, відбиває і «Справоздання комісії історії Києва та Правобережжя про працю Комісії за 1931 р.», зокрема дискусія щодо соціологічних концепцій у працях М. С. Грушевського, «коли вже цілий колектив зрозумів остаточно собі ту шкідливу роботу, що несвідомо провадив її він в своїй науковій праці. Внаслідок цього всього частина робіт колективу, особлива та, матеріали для якої було зібрано ще в минулому році, а самі роботи закінчено на початку цього, — були методологічно не витримані, еkleктичні, ба навіть часто виходили з засад буржуазної ідеології»⁶⁸.

З огляду на таку нищівну критику і розчавлювання власної методології, Комісія історії Києва та Правобережжя змінила свій план на 1932 рік⁶⁹. «В дослідчій же роботі головна увага звернена на вивчення: культурних, економічних і соціальних умов формування київського центру X–XI в. і його відродження в XVI–XVII вв., а рівно ж вестиметься робота над історією Нового Києва XIX–XX ст.». У тематичному плані Комісії на 1932 р. нема й згадки про Київську Русь, однак є пункт «Буржуазні концепції в розробленні історії Київщини за часів феодалізму» (критикуються праці М. Грушевського, П. Клепатського, О. Андріяшева та ін.), а в тематичному плані на 1933 р. заявлено з даної проблеми тільки працю С. В. Глушка «Київ та Київщина» в російській великодержавницькій історіографії»⁷⁰.

На літературній секції науково-дослідної кафедри історії культури (м. Харків) (1914–1925 та 1925–1926 рр.), зачитувалися й обговорювалися розвідки з історії української літератури, але з теми Київської Русі не було жодної⁷¹.

22 жовтня 1930 р. відбулося прилюдне засідання порайонної комісії Лівобережної України, де, зокрема, було прочитано доповідь проф. І. Моргілевського «Школи староукраїнської княжої доби»⁷². Однак, мабуть, цей захід не мав продовження, оскільки Комісія Києва та Правобережжя визначає тематику неактуальною «для нашої доби», а праці щодо методології «немарксівськими»⁷³.

Це виправдовує і висновок про те, що «Надто багато зазнав Київ від військових нападів і пожеж, щоб у ньому могли збиратися давні рукописні збірки»⁷⁴.

У звіті Комісії Києва та Лівобережжя (за 1928 р.)⁷⁵ йдеться про необхідність дослідження історії та пам'яток Київської духовної академії і зазначено, що «з-за історії старої академії висувається постать ще старшого київського культурного осередку, з'єданого з старою київською катедрою: недалеко дев'ятсотліття Київської Софії нагадує про Ярославову бібліотеку, «на хорах св. Софії», про утворену пир ній учену колегію і весь складний і незвичайно інтересний з становища історії української культури комплекс питань про початок книжності, освіти і літописання в Києві. На Софійську Комісію при Катедрі історії мистецтва покладалася монументальна консервація пам'ятки, Комісія Києва і Правобережжя чи її київська підкомісія мали зайнятися історією всього культурного руху. До видання передавався щорічник «Київські збірники археології й історії, побуту й мистецтва»⁷⁶.

У звіті про «Діяльність історичних установ Української Академії Наук у 1929–1930 роках» підкреслювалося, що ВУАН розпочала роботи з реставрації старшої Академії, брацької, «а з-за неї виглянула найстарша — «академія Ярослава», «у святої Софії». Відчута була в повній мірі потреба ув'язати в один ланцюг різні моменти розвою Києва як культурного осередку, і як міста на цілім протягу його історії, доступним до обслідування. Сю програму поставив був перший київський збірник, випущений у році 1926 (Київ та його околиця в історії та пам'ятках»⁷⁷. Однак наближення недалекого «дев'ятсотліття Київської Софії нагадує про Ярославову бібліотеку «на хорах св. Софії», про утворену при ній учену колегію і весь складний і незвичний інтересний з становища історії української культури комплекс питань про початок книжності, освіти і літописання в Києві». У 1930 р. Софійська комісія при кафедрі історії мистецтва мала займатися «монументальною консервацією сеї пам'ятки», а Комісія Києва і Правобережжя, чи її київська підкомісія, мали зайнятися історією свого культурного руху. <...>⁷⁸. Порівняємо. У звіті про «Діяльність Історичних установ Української Академії Наук у 1929–1930 рр.» зазначено, що «Всеукраїнська Академія наук заходила реставрувати старшу Академію, брацьку, а з-за неї виглянула найстарша — академія Ярослава», у «Святої Софії» відбута була в повній мірі потреба ув'язати в один ланцюг різні моменти розвою Києва як культурного осередку і як міста на цілім протягу його історії, доступним для обслідування. Сю програму поставив був перший Київський збірник, випущений у році 1926 (Київ та його околиця в історії й пам'ятках), її мають тепер постійно розвивати сі «Київські збірники археології й історії, побуту й мистецтва»⁷⁹. Отже, майже збігається зміст і стиль викладення у документах 4450, 1864, 4234, 1685, а також зі змістом оригіналу широко цитованої в наукових працях, однак часто зі значними неточностями і неправильною назвою видання, де надрукована, стаття М. С. Грушевського «Три академії». Її було опубліковано в 1930 р. у «Київському збірнику археології й історії, побуту й мистецтва»⁸⁰.

М. С. Грушевський писав, що «в уяві тодішнього київського академічного гуртка звязувалася нова культурна праця, робота сеї безтитольної київської академії XVII віку з культурним рухом старшого Київського осередку, що по аналогії з західною «Академією Карла Великого», з повним правом може назватися «Академією Ярослава» — старшою і першою в ряді академій Київ». Тут же про закладення Ярославом Києва і далі цитата з «Повісті временних літ» про похвалу книгам, «де автор між іншим дає поняття, які передусім книги він розуміє під тим книжним ученієм (пророческіє беседи, евангельская учения и апостольская життя святыхъ отецъ). Звертається М. Грушевський і до широко відомої цитати з ПВЛ «Ярослав же сей, якоже рекохомъ, любимъ бе книгамъ, и многы написавъ положи в святей Софьи церкви, юже созда самъ и т. д.»⁸¹ М. Грушевський вказує на «жалюгідний лаконізм сеї єдиної в своїм роді записи і незалежно від питання про літературні взірці, які міг її автор мати в пам'яті, пишучи се, — ми знаходимо в ній отсі категорії і з огляду на час написання вповні достовірні вказівки: що Ярослав, фундуючи нову київську катедру св. Софії в 1030-х роках заложив у ній також чималу бібліотеку, що він згромадив у зв'язку з сим немало книжних людей, які не тільки переписували, але й перекладали з грецького на слов'янську мову; що він сам брав участь у сій роботі, себто в виборі книг для перекладу, сам читав сі переклади, віддаючи сим заняттям багато часу.

На превеликий жаль, ні автор сеї записи, ні інші автори не дали нам імен з сього книжного гурту, ні одного з творів оригінальних і перекладних, що вийшов з нього, ні тої політичної й ідеологічної обстановки, в якій сей гурт формувався, жив і розвивався. В сім наше слабше становище супроти сеї академії Ярослава XI в. в порівнянні з академією Карла Великого VIII–IX століття»⁸².

М. С. Грушевський визнавав недостатність «свідчень наших джерел», через що дослідники всіх поколінь змушені «звертатися до здогадів і гіпотез». Скажімо, гіпотеза О. О. Шахматова відносно того, що при фундації нової митрополичої кафедри при Св. Софії було покладено початок київському літописанню видавалася М. С. Грушевському правдоподібною. Підтримував він і думку свого російського колеги Істріна, який «постулюючи київське походження цілої низки перекладів на слов'янську мову — як хроніки Георгія Сінкелла і Георгія Амартола, Історії Юдейської війни Йосифа Флавія, «Християнська Топографія» Козьми Индикоплова, «Александрія», «Откровеніє» Методія Паиарського», «Повість про Премудрого Акира» і т. п., зв'язує сі перекладні переробки з діяльністю Ярославового книжного гуртка». М. С. Грушевський підкреслює, що митрополит Феопемпт, «котрого тепер вважають за першого митрополита Грека, і припускають, що то він привіз з собою транспорт грецької літератури і грецьких учених богословів і книжних людей. Мусіла се бути визначна постать в Академії». Це доводить, що початок розвитку бібліотечного процесу в Київській Русі припадає на X ст. М. С. Грушевський продовжує наполягати на тому, що при Св. Софії діяла Академія (вона не могла існувати без бібліотеки). Зокрема, той же Феопемпт був у ній «визначною постатю», були в ній і постаті неясні. Такі, як чернець Яков, автор

«Пам'яті і Похвали Володимирі». Видатним каліграфом Ярославової Академії, на думку М. С. Грушевського, був і диякон Григорій, що виготовив у Києві Остромирове Євангеліє. Вчений додає: «Остромир-Йосиф, фундатор звісної євангелії 1057 р., був майже безсумнівно боярином київським (новгородським посадником призначеним з Києва). М. С. Грушевський був переконаний, що, сконцентрувавши зусилля, «удастся чимало людей причасних до сеї академії — назвати їх поіменно або як авторів того чи іншого діла»⁸³. Втім, ці сподівання на жаль нереалізовано й досі. Нікому із учених не вдалося віднайти ключ до розгадки їх імен. Нові джерела щодо Бібліотеки Ярослава Мудрого, кола давньоруських книжників, котре функціонувало біля неї, вводяться в науковий обіг настільки мізерними дозами, що дослідження проблеми дедалі уповільнюється. І одна з причин цієї уповільненості — неможливість доступу до багатьох джерел, що зберігаються за кордоном.

Судячи із «Записок Одеського наукового при УАН товариства» проблеми Київської Русі у 1928–1929 рр., у ньому не порушувалися (Харлампович К. «Записки Одеського наукового при УАН товариства». Секція історично-філологічна)⁸⁴.

Якщо ми переглянемо звіти академічних комісій 30-х років, то в них відбито тільки проблеми селянських та робітничих мас, їх класові інтереси та боротьба. Про науку, освіту, культуру немає жодного дослідження.

Про ставлення до вивчення давнини свідчить така фраза зі «Звіту про роботу Історичного циклу та комісій, що входить до нього за 1933 рік»: «Могилянський й Тарасенко <...> вивчали князів, монахів, попів, ченців і всякий контрреволюційний елемент»⁸⁵.

Напрацювання дослідників на ниві історичної науки впродовж 1918–1928 рр. аналізує О. Гермайзе. Його не дивує, що «Університети на Україні, як і слід було сподіватися, не відгукнулися на нові вимоги життя, не взяли участі у формуванні нової роботи дослідження українського минулого⁸⁶, те, що «Давній період української історії не притяг до себе уваги дослідників, особливо молодших»⁸⁷. «Словом, українська наука, — підсумовує О. Гермайзе в статті «Праця Київського українського наукового товариства на тлі наукового життя Наддніпрянської України» — у київському університеті була загнана в темний куток»⁸⁸ (можливо, там і залишилися чийсь мрії та плани, про які ми ніколи не дізнаємося, щодо вивчення Бібліотеки Ярослава Мудрого). Аналогічна атмосфера утворилася й в інших університетах. «Ворожу позицію в Одесі щодо українства займав Лінниченко, Д. Багалій боявся «стратити здобуті позиції і досягнення»⁸⁹. Втім, далеко не лише він. Насувалися часи, які були набагато страшнішими за ті, що описує О. Гермайзе, згадуючи, коли В. М. Перетц на початку ХХ ст. організував студентський семінар для вивчення давнього українського письменства, то це викликало гострі напади київської чорносотенної преси⁹⁰. Йшлося, як відомо, не про критику, нехай нищівну в пресі, насамперед на картку дуже часто ставилося життя. Українських науковців на довгі десятиліття знову позбавляють можливості вивчати власну історію.

¹ Глушко С. Розроблення української історії в установах ВУАН // Пролет. правда. 1927. № 51; Давньоукраїнська державність і наші спроби її реконструкції // Праці Комісії для вивчення історії західноруського та українського права при Соціально-Економічному відділі ВУАН. Вип. VII, 1930. Джерелознавчу базу дослідження бібліотечної культури Київської Русі поповнюють дослідження Г. Львівського «Олексій Іванович Соболевський як українознавець» (1930 р.) (ІР НБУВ. — Ф. X, спр. 17422–17423). О. І. Соболевський, як зазначає Г. Львівський, «З перших же кроків натрапив на цілу низку пам'яток, мова яких мала на собі явну печать полуднево-руського, точніш українського походження. Це були Добринське Євангелія 1164 р., Типографська Євангелія № 6, XII–XIII ст., Ірмологій Григоровича XII–XIII ст., Віденський Октоїх, XII–XIII ст., Галицька Євангелія, 1266–1301 рр., Холмська Євангелія, XIII–XIV ст., Хутенський Службник, XIII–XIV ст., «Указатель евангельских чтений», XIII–XIV ст., «Полікарпова Євангелія», 1307 р., «Луцька Євангелія», XIV ст., «Часослов», XIV ст., Градецький уривок Євангелія XIV–XV ст., Приписки до Віденського Октоїха XIV–XV ст. і «Поученія Ефрема Сиріна», 1492 р.» Г. Львівський вказує на безперечний зв'язок цих рукописів, хоча вони були переписані в різний час і різними переписувачами, з киеворуською добою, тобто зі скрипторієм, що діяв при Бібліотеці Ярослава Мудрого, а отже і з самою книгозбірнею. Спільні риси в мові не залишають сумнівів, «що вони (ці кодекси. — *Н. С.*) виникли в одній і тій же самій діалектичній осередку, а саме в українській. За це свідчать: заміна **ь** (ять) через **и**, група **жг** на місці церковнослов'янського **жд**, мішанина **ы** та **и**, потвердіння **е**, перехід **в** в **у** і навпаки, а особливо здовження закритих **е** та **о** й дальший перехід їх у дифтонги. З цих ознак особливо важне значіння мала остання ознака: тоді як решта явищ, то разом, то поодинокі зустрічаються і в інших східнослов'янських говірках, здовження закритих **е** та **о**, зокрема поява так званого «нового **ь** (ять) на місці **е** становить оригінальну рису української мови, що виразно відділює її від інших її східнослов'янських сестер, хоч причини й умови здовження закритих **е** та **о**, отже й повстання секурарного **ь** (ять), зовсім точно показав ще Потебня» (ті пам'ятки, що він перерахував написано було на західній території Галичини і на Волині) (ІР НБУВ, ф. 10, спр. 17422–17423, арк. 3–4). До вищенаведеного списку джерел слід ще додати Виголексинський збірник XII–XIII ст., Архівну Лествицю XIII–XIV ст., кирилівську частину Реймського Євангелія (арк. 4), а за Ягічем, і «обидва Святославови Збірники, а також житіє Савви» (Там само. — Арк. 7). Яся

² Толочко П. П. Бібліотека Ярослава Мудрого // Від Русі до України. К., 1997. *Його ж.* Тайна бібліотеки Ярослава Мудрого // Наука и жизнь. 1975. № 1. С. 70–71; Солонська Н. Г. Бібліотека Ярослава Мудрого як «поле документації» та як архів епохи Київської Русі // Архіви України. 2003. № 1/3. С. 107–129.

³ Попроцька В. Г., Солонська Н. Г. Від бібліотеки Ярослава Мудрого до Національної бібліотеки // Дивослово, 2001. № 10. С. 66–69; Солонська Н. Г. Міжнародна наукова конференція «1000-річчя літописання і книжкової справи в Україні // Бібл. вісн. 1998. № 6. Павленко С., Солонська Н. Літописознавство в Україні 50–90-х рр.: Аног. огляд матеріалів «Українського історичного журналу» (1957–1998) // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Вип. 2. К., 1998. С. 120–145; Полонська-Василенко Н. Д. «Київ «стольний град» Володимира та Ярослава». Доповідь прочитана на засіданні пленуму Музею-архіву переходової доби історії Києва 12 серпня 1942 р. (Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського далі. — ІР НБУВ). Ф. 42, № 12. Машинопис. 1942. 12 серпня) // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Вип. 2 / Передмова І. Верба; Підготовка тексту до друку Н. Солонська. 1999. С. 327–354; Солонська Н. Г. Літописні джерела до історії формування бібліотеки Ярослава Мудрого // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство. Міжвідомчий зб. наук. пр. Вип. 3. Джерелознавчі дисципліни. К., 2001. С. 209–232.

⁴ Толочко П. П. Ярослав Мудрий. К., 2002.

⁵ Толочко П. П. Володимир Святий. Ярослав Мудрий. К., 1996.

⁶ Солонська Н. Г. Книгознавчі читання в НБУВ присвячені реконструкції бібліотеки Ярослава Мудрого // Бібл. вісн. 1999. С. 45–46; Ї ж. Науковий доробок Михайла Брайчевського через призму реконструкції фонду Бібліотеки Ярослава Мудрого // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Зб. наук. пр. пам'яті відомого вченого-історика доктора історичних наук Михайла Брайчевського. Число 10. Ч. 1. К., 2003; Ї ж. Стародавні бібліотеки Київської Русі в контексті спеціа-

льних історичних дисциплін // Спеціальні історичні дисципліни. Питання теорії та методики. Зб. наук. пр. Число 11. У 2 ч. Част. 2. До 10-річчя заснування відділу спеціальних історичних дисциплін Ін-ту історії України НАН України. К., 2004. С. 66–82.

⁷ Филипович П. Історично-літературне товариство (1929–1930) // ІР НБУВ. – Ф. X, спр. 18719; В. М. Перетц (1930-ті роки) описує рукописи фонду Всеукраїнської бібліотеки України, незареєстровані рукописи бібліотек Києво-Печерської лаври; він перевірів рукописи бібліотек Софійського собору, Михайлівського монастиря, університетські бібліотеки (Кафедра історії давнього українського письменства // ІР НБУВ. – Ф. X, 18695, арк. 1), однак очікуваного для нашої теми результату ми в цьому матеріалі не знаходимо.

⁸ Грушевський М. С. Культурно-історична комісія, 1929 р. // ІР НБУВ. – Ф. X, спр. 18628; Добровольський Л. Киев и Киевщина в работах М. С. Грушевского (ІР НБУВ. – Ф. X, спр. 4210, арк. 13); Ф. X, спр. 4067, арк. 1; Київ та його давня давнина у творах народних: Збірка фольклорних матеріалів з літописів та інших історичних пам'яток Тулуба О. О. // ІР НБУВ. – Ф. 209, № 3 (неопублікований рукопис). Б. а.

⁹ Гарячі дебати розпалилися навколо статті одного з астрономів при Паризькій обсерваторії та секретаря «Societe Astronomique de France» Pierre Salet під назвою «Omar Khayam, poete-astronome», надрукованій у щомісячнику «L'Astronomie», яке видавало це відоме товариство (1925 р., травень, с. 224–226). Указаний матеріал з незначними скороченнями надрукував англійською мовою американський журнал «Popular Astronomy» (1926 р., лют., с. 98–99), Мінесот). Стаття привернула невідому увагу до Київської Русі всього наукового світу, оскільки в ній йшлося про перебування в столиці давньої країни видатного поета та астронома та відвідання ним місцевої обсерваторії наприкінці XI ст. чи на початку наступного (Там само. – Арк. 11). Утім, Л. Добровольський ввічливо відмовляється від такого «подарунку», бо для «вияснення історичного значення нашого Києва у нас є достатнього матеріалу» (Там само. – Арк. 15). Невдовзі французький учений вибачився за допущену недоречність; Добровольський Л. «Киев или Мерв?» (К вопросу о существовании в XI в. Астрономической обсерватории в Киеве) (ІР НБУВ. – Ф. X, спр. 7593. – 15 с.) (1926). Відзначено книголюбство Ярослава та його наступників, багато-мовність Всеволода, «аскетизм носіїв нового, ідеалістичного світосприйняття тощо, – все це лише додаткові штрихи для картини відбиття культури Києва XI століття» (Там само. – Арк. 5); Моргілевський І. Київська Софія в світлі нових спостережень // ІР НБУВ. – Ф. X, спр. 14843. Статтю опубліковано в збірнику «Київ та його околища в історії і пам'ятках. К., 1926. У ній вказано, що «Коло Південно-Західного і Південно-Західного рогів собору дві масивні башти зі сходами на хори» (ІР НБУВ. – Ф. X, спр. 14843. – Арк. 2), де, що пізніше підтверджують й інші дослідники, зокрема П. П. Толочко, і було розташовано давньоруську бібліотеку. У матеріалі дано характеристику загальної структури зовнішнього описання Софії, будівельної діяльності Ярослава (ІР НБУВ. – Ф. X, спр. 14843. – Арк. 15, 16). Дослідник вважає, що Софію було зведено до першої половини XI ст. (ІР НБУВ. – Ф. X, спр. 14843. – Арк. 16).

¹⁰ ІР НБУВ. – Ф. X, спр. 3840, арк. 1.

¹¹ ІР НБУВ. – Ф. X, спр. 2807, арк. 21.

¹² ІР НБУВ. – Ф. X, спр. 18627, арк. 1.

¹³ Там само. – Арк. 1.

¹⁴ Там само. – Арк. 4.

¹⁵ Там само. – Арк. 5.

¹⁶ ІР НБУВ. – Ф. X, спр. 17428–17429, арк. 4.

¹⁷ Там само. – Спр. 18557, арк. 25.

¹⁸ ІР НБУВ. – Ф. X, спр. 1686, арк. 13, 14; статтю Л. Я. Лавровського «Историческое значение хазарского документа, изданного Е. Шехтером»²⁰ надруковано в «Київському збірнику археології й історії побуту й мистецтва» в 1930 р. під назвою «Олег і Хельгу хазарського документу, виданого Шехтером». «Отже, – пише Л. Я. Лавровський, – визнаючи хозарський документ твором невідомого єврея, котрий жив у хазарському царстві, що було просякнуте єврейським націоналізмом, на догоду якому і саму династію хазарських царів він схильний вважати єврейською за національністю, всупереч протилежному свідченню листа царя Юсіфа к Ібн-Шакруту, ми вважаємо, що російська історична наука тільки і може скористатися з нього відомостями про невдалий похід на хазар в кн. (язовання. – Н. С.) київського Олега, в 913 році» і зазначає, що «дані єврейського документу являють важливе значення для вивчення початкової руської історії»; у Ф. X зберігається рецензія М. С. Грушевського

«Праці Українського високо-го педагогічного інституту імені М. Драгоманова у Празі». Наук. зб. Т. I, Прага, 1929 (Під заг. ред. д-ра Василя Сімовича, ст. VIII). Серед названих М. Грушевським статей і розвідка М. Словинського «Другий хозарський лист»; продовжуючи тему, М. Грушевський пише стислу рецензію (датована 1926–28 рр.) на роботу берлінського гебраїста Ю. Д. Бруцкуса «Письмо хозарского еврея от X века. Новые материалы по истории древней России времен Игоря», надруковані в Берліні (ІР НБУВ. – Ф. X, спр. 17225, арк. С. 425–440). У записці про «Зміст попередніх книжок «України» (1914 р., Кн. 4) (початок ХХ ст.), М. Грушевський серед інших називає і своє дослідження «Новий хозарський текст про війни Олега» (ІР НБУВ. – Ф. X, спр. 17186).

¹⁹ ІР НБУВ. – Ф. X, спр. 1686, арк. 14.

²⁰ Там само. – Спр. 14866.

²¹ Там само. – Арк. 16.

²² ІР НБУВ. – Ф. X, спр. 2589, арк. 71; Гаєвський С. Повесть «Александрія» в українській літературі (До питання про сербську редакцію «Александрія») // Наук. зб. іст. секції ВУАН, 1928.

²³ ІР НБУВ. – Ф. X, 18534, арк. 1.

²⁴ Кримский А. Древнекиевский говор // Университет. известия, 1906. № 11. С. 368–418.

²⁵ ІР НБУВ. – Ф. X, спр. 17516, арк. 7–25.

²⁶ Там само. – Спр. 4312, арк. 4; 4313, арк. 5.

²⁷ Там само. – Спр. 4319, арк. 8.

²⁸ Перетц В. М., Назаревський О. А. Комісія давнього українського письменства (Замітка) (1929 – початок 30 рр. ХХ ст. // ІР НБУВ. – Ф. X, спр. 18696, арк. 1.

²⁹ ІР НБУВ. – Ф. X, спр. 18696, арк. 2.

³⁰ Там само. – Арк. 3.

³¹ ІР НБУВ. – Ф. X. – Спр. 2807, арк. 1, 3.

³² Там само. – Ф. 1, 26208, арк. 1, зв; Кіржаєв С. М. Археографічна комісія ВУАН (1918–1934): внесок у розвиток археографії в Україні. Дис. на здобуття наук. ступ. канд. іст. наук. К., 1994; ІР НБУВ. – Ф. 1, 26208, арк. 1, зв; ІР НБУВ. – Ф. X, 31633, арк. 1, зв.; Ф. X, 31629; але деякі документи трапляються і в інших частинах фонду УАН–ВУАН.

³³ Грушевський М. С. Три академії. Стаття опублікована в Київському збірнику археології й історії, побуту й мистецтва, 1930 (ІР НБУВ. – Ф. X, 14854, арк. 18); Його ж. Історія України–Руси. Т. 2. XI–XIII в. К., 1992. Солонська Н. Г. Роль ВУАН та Михайла Грушевського у виданні тексту «Руської Правди» // Рукописна та книжкова спадщина України. 2004. Вип. 11.

³⁴ ІР НБУВ. – Ф. X, спр. 31633, арк. 1, зв.; Ф. X, спр. 31629; у «Працях Комісії для вивчення історії Західно-руського права» (вип. 2) було надруковано статтю О. Гермайзе «Система Руської Правди» в її поширеній редакції (ІР НБУВ. – Ф. X, спр. 17072–17073, арк. 3; (в Україні в ті роки ґрунтовно займався Руською Правдою історик права, проф. М. Максимейко, який захистив з цієї теми дисертацію); в «Працях Комісії західно-українського та українського права (Кн. 3) (ІР НБУВ. – Ф. X, спр. 17076) (ідеться про Праці Комісії для вивчення історії західно-руського та українського права при ІІІ від. УАН, вип. ІІІ), було надруковано розвідку М. Максимейка «Про смердів Руської Правди» та його ж «Закупы «Русской Правди» в «Наукових записках Харківської науково-дослідної катедри» (№6) (ІР НБУВ. – Ф. X, спр. 17076, арк. 9); Новицького В. Снеми Руської Землі X–XII вв.).

³⁵ ІР НБУВ. – Ф. X, спр. 31633, арк. 1, зв.; Ф. X, спр. 31629.

³⁶ СПб., відділення Архіву Російської Академії наук. – Ф. 133, оп. 1-а, спр. 30, арк. 20; Кіржаєв С. М. Археографічна комісія ВУАН (1918–1934). К., 1994.

³⁷ ІР НБУВ. – Ф. X, спр. 8586, арк. 9.

³⁸ Комаренко Н. В. Історико-археографічний інститут ВУАН (лютий–листопад 1934 р.) // Історіографічне дослідження в УРСР. К., 1973. Вип. 6.

³⁹ Кіржаєв С. М. Археографічна комісія ВУАН (1918–1934). К., 1994.

⁴⁰ Грушевський О. С. «Із старих дослідів про Київ та Київщину» (ІР НБУВ. – Ф. X, Спр. 14855). Стаття готувалася для „Київського збірника» (кінець 20-х років ХХ ст.) (опубліковано в «Київському збірнику історії, археології, побуту й мистецтва», 1930 р.). Тут є кілька посилань на працю Є. Болховітінова, однак про Бібліотеку Ярослава Мудрого, попри заявлену О. С. Грушевським тему, не йдеться.

⁴¹ Грушевський М. С. Археографічна комісія ВУАН (1929) // ІР НБУВ. – Ф. X, спр. 18622, арк. 1, 2.

⁴² ІР НБУВ. – Ф. X, спр. 4099, арк. 1.

- ⁴³ ІР НБУВ. – Ф. X, спр. 18628, арк. 1.
- ⁴⁴ Багалій Д. І. Кафедра давньої історії українського народу // Ф. X, спр. 18606, арк. 14.
- ⁴⁵ ІР НБУВ. – Ф. X, спр. 2807.
- ⁴⁶ ІР НБУВ. – Ф. X, 4066, арк. 1.
- ⁴⁷ ІР НБУВ. – Ф. X, 18670.
- ⁴⁸ ІР НБУВ. – Ф. X. 4378, арк. 1.
- ⁴⁹ ІР НБУВ. – Ф. X, 4234, арк. 1, 2.
- ⁵⁰ ІР НБУВ. – Ф. X, 4347, арк. 2.
- ⁵¹ ІР НБУВ. – Ф. X, 4376, арк. 3.
- ⁵² ІР НБУВ. – Ф. X, 4378, арк. 3.
- ⁵³ ІР НБУВ. – Ф. X, 4381, арк. 5.
- ⁵⁴ ІР НБУВ. – Ф. X, 4385, арк. 10.
- ⁵⁵ ІР НБУВ. – Ф. X, 4384, арк. 9.
- ⁵⁶ Там само. – Арк. 382–395.
- ⁵⁷ Там само. – Арк. 425–440.
- ⁵⁸ Там само. – Спр. 17216, арк. 1.
- ⁵⁹ Там само. – Спр. 7594, 34 с.
- ⁶⁰ Там само. – Арк. 3.
- ⁶¹ Там само. – Арк. 7.
- ⁶² Там само. – Арк. 33.
- ⁶³ ІР НБУВ. – Ф. X, спр. 17186.
- ⁶⁴ ІР НБУВ. – Ф. X, спр. 4332, арк. 37.
- ⁶⁵ ІР НБУВ. – Ф. X, спр. 4347, арк. 9.
- ⁶⁶ ІР НБУВ. – Ф. X, 4334, арк. 39.
- ⁶⁷ ІР НБУВ. – Ф. X, спр. 4397, арк. 4.
- ⁶⁸ ІР НБУВ. – Ф. X, спр. 4238, арк. 1.
- ⁶⁹ Там само. – Арк. 2.
- ⁷⁰ ІР НБУВ. – Ф. X, спр. 4450, арк. 15.
- ⁷¹ Шамрай А. Літературна секція науково-дослідної кафедри в Харкові в 1925–26 акад. році // ІР НБУВ. – Ф. X, спр. 18403; Його ж. Секція літератури при кафедрі історії Української культури в Харкові за 1924–25 рік // ІР НБУВ. – Ф. X, спр. 18404–18405.
- ⁷² ІР НБУВ. – Ф. X, спр. 4412, арк. 26.
- ⁷³ Там само. – Спр. 4066, арк. 3.
- ⁷⁴ Там само. – Спр. 22883, арк. 7.
- ⁷⁵ Там само. – Спр. 1864, арк. 11, 12.
- ⁷⁶ Там само. – Спр. 1864, арк. 42.
- ⁷⁷ Там само. – Спр. 1857, арк. 1; спр. 1685.
- ⁷⁸ Там само. – Спр. 4234, арк. 5, 6.
- ⁷⁹ Там само. – Спр. 1685.
- ⁸⁰ Грушевський М. С. Три академії. (Стаття опублікована в Київському збірнику археології й історії, побуту й мистецтва, 1930) // ІР НБУВ/ – Ф. X, 14854, с. 18); Він же. Історія України-Руси. XI–XIII в. Т. 2. – К., 1992. – С. 38–39).
- ⁸¹ ІР НБУВ. – Ф. X, спр. арк. 15.
- ⁸² ІР НБУВ. – Ф. X, спр. арк. 16.
- ⁸³ ІР НБУВ. – Ф. X, спр. арк. 17.
- ⁸⁴ ІР НБУВ. – Ф. X, спр. 18325–18331.
- ⁸⁵ ІР НБУВ. – Ф. X, спр. 1865–1866, арк. 7.
- ⁸⁶ Гермайзе О. Українська історична наука за останнє десятиліття // ІР НБУВ. – Ф. X, спр. 18621, арк. 3.
- ⁸⁷ ІР НБУВ. – Ф. X, спр. 18621, арк. 8.
- ⁸⁸ Гермайзе О. Праця Київського українського наукового товариства на тлі наукового життя Наддніпрянської України // Україна. 1929. № 29; ІР НБУВ. – Ф. X, спр. 1331.
- ⁸⁹ ІР НБУВ. – Ф. X, спр. 17075, арк. 3.
- ⁹⁰ Там само. – Спр. 17116, арк. 3.